

Esquemes i resums d'història d'Espanya

La Guerra Civil espanyola (1936-1939)

La Guerra civil espanyola és sens dubte l'episodi més dramàtic de la història contemporània espanyola, amb unes conseqüències que han perdurat durant dècades i que encara perduren en certa manera.

Causas profundes

-Paul Preston veu les causes de la Guerra Civil espanyola en la negativa a qualsevol canvi que impliqués una pèrdua dels seus privilegis en les classes altes (terratinents i burgesia), no obstant la situació del país, endèmicament endarrerit, amb la propietat agrícola al distribuïda, un atur estructural i condicions de vida per sota del nivell de subsistència en algunes zones. (vegeu *Concise History of the Spanish Civil War*).

-Un país majoritàriament agrícola i amb un gran índex d'analfabetisme, un gran nombre de jornalers sense terres i en atur estructural; petits arrendataris i propietaris amb escassos mitjans. Les desamortitzacions, en realitat, no havien modificat l'estructura de la propietat, i el latifundisme – o el minifundisme- predominava a àmplies zones, ja que la burgesia havia invertit en terres.

-Escassa industrialització, limitada a certes zones, Catalunya i el País Basc, sobre tot.

-No hi havia hagut una veritable democratització de la vida política, i el caciquisme i la corrupció continuaven manipulant la voluntat popular.

-El moviment obrer exigia reformes; la radicalització d'alguns sectors havia donat lloc a la revolució d'Astúries. Els comunistes, i fins i tot alguns socialistes, admiraven la revolució soviètica (no es coneixia la realitat de l'URSS i l'estalinisme); dins el moviment anarquista, havia nascut la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), que després jugà un paper important en la rera guarda republicana. Per aquests grups, la "democràcia burgesa" de la república era només un pas cap a la revolució. Per Stanley G. Payne, aquesta negativa d'amplis sectors de l'esquerra en acceptar la democràcia parlamentària, va contribuir en bona manera al desprestigi de la República. (Vegeu el seu llibre *El camino al 18 de julio. La erosión de la democracia en España*).

-S'havia creat una tradició d'intervenció militar per canviar l'acció de govern o el propi govern al llarg dels segles XIX i XX, primer en sentit "progressista" i després "conservador". La guerra del Marroc no havia sino reforçat aquesta presència militar.

Causas immediates

-La segona República espanyola havia intentat dur a terme una colla de reformes –militar, religiosa, social, autonòmica, agrària, que d'entrada topaven amb els interessos de les classes i grups més poderosos. Els estatuts d'autonomia, singularment el de Catalunya, i més després de la sublevació de la Generalitat l'octubre de 1934, són vistos com el camí cap al separatisme. Quan els grups del Front popular guanyen les eleccions, alguns dels sectors perjudicats o temerosos de les reformes del primer bienni republicà, opten per la via militar. Podem dir que en començar la guerra, la societat espanyola estava profundament dividida, però no fins al punt de voler una guerra. El sistema electoral afavoria la divisió, i a més, els resultats de les eleccions de febrer de 1936 estaven sota sospita de manipulació.

-Fets com les vagues d'Astúries o els successos de Barcelona de 1934, no fa sino reforçar la

impressió de “perill” provinent dels grups d’esquerra, la possibilitat d’una revolució.

-La comissió de diversos actes de violència que el govern de la República no va saber controlar – crema d’esglésies, atemptats contra persones, etc.- va ser aprofitada per la reforçar la idea d’un cop d’estat. Entre febrer i juliol de 1936 es van produir 350 morts en atemptats i desordres de tota mena.

-El 12 de juliol, el tinent José del Castillo, de la Guàrdia d’Assalt, militant socialista, és assassinat a trets. La mateixa nit, companys del tinent detenen el diputat de *Renovación Española*, José Calvo Sotelo, que és assassinat en el camí.

-Quan parlem dels orígens de la Guerra Civil, no podem tampoc oblidar el context internacional, els anys 30 són els de l’auge dels totalitarismes a Europa, el nazisme i el feixisme, i l’estalinisme a l’URSS.

Cop militar i inici de la guerra

A partir de la victòria del Front Popular, comencen els preparatius d’un cop d’estat contra el govern republicà, impulsat i finançat per civils, que compta amb un grup important de generals i militars destacats: Mola, Goded, Franco (s’hi va incorporar a darrera hora), etc.

El cop esclata el 18 de juliol, després que Franco volés des de les Canàries i es fes càrrec de l’exèrcit del Marroc. Aquest cop fracassa en el seu objectiu d’enderrocar el govern, sobretot amb la resistència a les grans ciutats, com Madrid i Barcelona, on el govern i la Generalitat, respectivament lliuren, o es veeuen obligats a lliurar armes als sindicats i partits obrers.

Espanya queda dividida en dues zones: controlant els rebels el que avui és Castella-Lleó, Galícia, Navarra, Aragó, Mallorca i Eivissa. Amb l’ajut de l’aviació italiana, Franco trasllada l’exèrcit del Marroc a la Península i així s’inicia la guerra.

Fases de la guerra

1ª fase: Avenç dels sublevats cap a Madrid (juliol-novembre del 1936)

Franco ocupa Andalusia occidental, i les seves tropes, comandades per Yagüe, ocupen Extremadura, amb la intenció d’avançar cap a Madrid, però Franco es desvia cap a Toledo on hi ha un grup de militars partidaris seus assatjats a l’Alcàsser.

El govern de la república es trasllada a València, deixant la defensa de Madrid en mans del general Rojo; s’ha decretat la mobilització general, i Madrid resisteix els atacs aeris.

2ª fase: Lluita a prop de Madrid i ocupació del Nord (desembre 1936-octubre 1937)

Després de recórrer al reclutament de civils (milicians), la República forma el seu exèrcit regular, l’anomenat Exèrcit Popular de la República.

Fracassat l’intent d’ocupar Madrid, es produeixen una colla de batalles al seu voltant, amb l’intent dels rebels de tallar les comunicacions amb la zona mediterrània i aïllar la capital: Jarama, Guadalajara.

L’exèrcit rebel ocupa el País Basc, Santander i Astúries. Previament és bombardejada i arrasada, per l’aviació alemanya, la ciutat basca de Gernika. La derrota significa per la república la pèrdua d’una zona industrial i minera molt important.

3ª fase: Avenç cap al Mediterrani (novembre 1937-juny 1938)

L'exèrcit republicà ha avençat cap a la seva professionalització, però la falta de suport internacional fa cada cop més evident que va cap a la derrota; breument recuperen la ciutat de Terol. Franco desencadena una ofensiva a l'Aragó, i després de recuperar Terol, arriba al Mediterrani, a Vinarós, aïllant Catalunya de la resta del territori republicà.

4ª fase: Batalla de l'Ebre i fi de la guerra (juliol 1938-abril 1939)

La batalla de l'Ebre va ser un dels episodis militars més importants de la guerra, el darrer intent de la República per sobreviure, malgrat no tenir ja recursos. El 25 de juliol els republicans aconseguiren creuar el riu cap la sud i resistiren uns mesos.

Els darrers moments de guerra van suposar a la zona republicana el sacrifici de l'anomenada "Lleua del Biberó", uns 30.000 soldats nascuts el 1920.

Franco va fer una gran desplegament i va aconseguir aturar l'atac, fins que l'exèrcit republicà es va veure obligat a replegar-se cap a l'altra banda del riu; després d'això quedà guement disminuït i Franco va emprendre la definitiva ofensiva a Catalunya.

La política d'apaivagament de França i Gran Bretanya respecte Hitler i els acords de Munich de setembre de 1938, en el que atorgaven a Hitler l'ocupació dels Sudets txecoslovacs, acabaren amb tota esperança, per part de la República, de rebre algun suport de les democràcies.

Amb la caiguda de Catalunya la República perd tota esperança, i s'inicia un èxode de milers de refugiats cap a França, incloent el propi govern republicà amb el president de la República, Azaña, i el de la Generalitat, amb Companys.

A principis de març es produeix un cop del general Casado a Madrid, que vol negociar una pau condicional amb Franco, que no és acceptada.

El 28 de març les tropes de Franco entren a Madrid, i finalment ocupen tota la zona mediterrània, sense trobar resistència. La guerra es dona per acabada l'1 d'abril de 1939.

Evolució política a les dues zones

L'Espanya rebel va mostrar una major unitat política i militar que l'Espanya republicana, el que sens dubte va contribuir a la seva victòria. Desaparegut Sanjurjo en un accident d'aviació (com li passà a Mola, un dels grans organitzadors de la sublevació), destinat a ser el cap de la sublevació, l'1 d'octubre de 1936, Franco fou proclamat cap del govern de l'estat, designació que el convertí en cap de l'estat. L'abril de 1937 l'anomenat "decret d'unificació", va suposar la dissolució dels partits Falange Espanyola i la Comuni3n Tradicionalista (carlista), creant-se un 3nic partit legal: Falange Espanyola Tradicionalista i de les Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FE i JONS). Posteriorment conegut com a "Movimiento Nacional". Jos3 Antonio Primo de Rivera, fundador i cap de la Falange, havia mort afusellat el novembre de 1936; Franco es proclamà cap del partit unificat.

A la zona republicana, el president Manuel Azaña nomenà, el juliol de 1936, com a cap de govern Jos3 Giral, que ho fou fins el setembre, en que fou substituït pel socialista Francisco Largo Caballero.

A la zona republicana, en les forces d'esquerra, es va plantejar des del primer moment la disputa entre dues opcions: fer la revolució o ajornar-la i mantenir la unitat per guanyar la guerra. La primera opció era sostinguda pels anarquistes de la CNT-FAI, mentre que la segona era l'opció, del

Partit Comunista d'Espanya (PCE) i del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC). Es varen dur a terme importants col·lectivitzacions de terres, essent molt conegudes les d'Aragó. A Catalunya van predominar les col·lectivitzacions de fàbriques i comerços.

Des del principi de la guerra, Catalunya havia quedat sota el control de les anomenades milícies obreres, principalment anarquistes de la CNT-FAI, i les anomenades "patrulles de control" detenien i assassinaven arbitràriament a religiosos, patrons i a qui consideraven oportú. Aquesta situació obligà la República a prendre el control de la situació per la força, el que a Catalunya es coneix com a "Fets de maig" de 1937, a diverses localitats de Catalunya, però amb centre a Barcelona, i en els que s'enfrontaren, per una part, anarquistes i dissidents marxistes partidaris de la revolució, i per altra el govern de la república i el de la Generalitat, defensant la legalitat republicana. Els revolucionaris foren durament trepimits. El dirigent del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), fou segrestat per agents soviètics i posteriorment assassinat. El POUM era un partit marxista dissident de l'estalinisme.

Francisco Largo Caballero fou substituït com a cap de govern pel també socialista Juan Negrín, que va conservar aquest càrrec fins el març de 1939, quan a Madrid, el coronel Segismundo Casado, amb la guerra ja perduda i el recolzament de les forces polítiques, donà un cop d'estat. Es va crear el Consell Nacional de Defensa per iniciar negociacions per a la rendició, que foren rebutjades per Franco, que volia una rendició incondicional.

Diferències entre els dos bàndols

Per entendre la derrota de la República, com la victòria dels sublevats, hem de tenir en compte les diferències entre ambdós bàndols.

1 - Els sublevats (anomenats "nacionals") comptaven amb un exèrcit professional, en bona part entrenat militarment al Marroc. Els republicans, si bé comptaven amb oficials lleials, reclutaren en els inicis de la guerra milicians sense cap mena d'experiència previa.

2 - L'exèrcit franquista va disposar d'un important ajut internacional per part de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, en forma d'aviació, homes i armes. També va rebre el recolzament del Portugal del dictador Salazar. L'ajut alemany fou pagat pel govern espanyol amb aliments i minerals enviats a l'Alemanya nazi.

Els republicans comptaren bàsicament amb el suport de la Rússia de Stalin, que envià material bèlic (en realitat, insuficient i antiquat), i d'un cos de voluntaris de diversos països anomenat les "Brigades internacionals". Stalin cobrà la seva ajuda amb les reserves d'or del Banc d'Espanya. La resta d'Europa es va mostrar indiferent, i fins i tot alguns països com Gran Bretanya simpatitzaren amb Franco, ja que consideraven amb temor l'esquerranisme republicà. França va impulsar un "Comité de no-intervenció".

3- El bàndol rebel comptà des de un principi amb una comandament unificat, que assumí Franco com a cap de l'estat i de l'exèrcit, amb poders absoluts, i fins i tot els partits que li donaven suport foren obligats a disoldre's o unificar-se sota el seu comandament (Falange, carlistes...). La República va estar dividida de principi a fi, per les diferències entre el diversos partits: els anarquistes eren partidaris d'una revolució immediata, amb l'ocupació de terres i empreses, mentre que els comunistes s'hi oposaren, a fi de mantenir el suport de les classes mitjanes per a la República; tampoc els socialistes formaven un sol bloc, i oscil·laven entre el reformisme i la revolució. Es succeïren diversos canvis de govern (Martínez Barrio, Giral, Largo Caballero, Negrín).

La repressió a la rera guarda

La repressió a la rera guarda d'ambdós bàndols fou duríssima, Paul Preston titulà el seu llibre sobre aquests fets "L'holocaust espanyol". S'ha dit que a la zona rebel les autoritats establiren una repressió sistemàtica contra persones considerades simpatitzants dels partits del Front Popular, mentre que a la zona republicana, les execucions sumaríssimes foren dutes a terme sobretot per escamots incontrolats principalment anarquistes, afectant especialment religiosos (cas de Catalunya), però en realitat va haver de tot a ambdues bandes.

El nombre exacte de víctimes de la repressió, així com els morts en combat, ha estat difícil d'establir. Paul Preston a "L'Holocaust espanyol" ha comptabilitzat 127.631 víctimes de la repressió franquista i 49.272 de la repressió a la zona republicana. A Andalusia, Preston comptabilitza 47.399 víctimes de la repressió franquista. No obstant dos autors, Stanley G. Payne i Jesús Palacios, en la seva biografia de Franco, i basant-se també en la demografia anterior i posterior a la guerra, donen les xifres d'aproximadament 56.000 executats en la zona republicana i 80.000 en la zona rebel. Moltes persones s'hagueren d'exiliar, i alguns mil.lers d'espanyols acabaren fins i tot en camps de concentració nazis a la II Guerra Mundial. Les execucions i empresonaments continuaren després de la guerra.

Conseqüències de la Guerra Civil

Aquestes perduraren durant dècades.

1- Un elevat nombre de víctimes humanes: morts, ferits, mutilats, desapareguts i exiliats, no tan sols directament pel conflicte bèlic, sino en la postguerra. Payne y Palacios, en el seu llibre sobre Franco calculen en 334.999 els morts durant la guerra, als que s'hi haurien d'afegir unes 200 o 300.000 persones mortes per les ferides, enfermetats i condicions de vida de la postguerra.

La repressió en ambdós bàndols fou enormement cruel, i moltes persones foren executades fins i tot per qüestions personals, per pertànyer a un partit o altre o per tenir caràcter religiós. En aquesta repressió actuaren no només les autoritats, sino també grups més o menys incontrolats. La repressió franquista continuá després de la guerra.

2 – Els exiliats espanyols a França acabaren sovint en camps de concentració; molts s'allistaren a l'exèrcit francès en esclatar la Segona Guerra Mundial, i una part d'ell morí en camps d'extermini nazi. Alguns refugiats arribaren a països d'Amèrica Llatina, especialment a Mèxic; el govern mexicà va tenir un paper actiu en l'acolliment de refugiats espanyols.

3- Moltes persones sofriren les represàlies, per exemple, la presó o la pèrdua de lloc de treball per part de funcionaris que havien estat lleials a la República; les execucions continuaren després de la guerra.

4 - La fam i les penalitats continuaren en la postguerra, agreujades per la Segona Guerra Mundial i l'aïllament d'Espanya.

5 – L'economia quedà ensorrada, la indústria destruïda.

6- I finalment, podem dir, es va instal.lar una dictadura que va durar prop de quaranta anys.